

в системі педагогічної освіти / За ред. В.Г. Бутенка. –
Херсон: ХДПІ, 1995.

In this article we define the optimal ways of the formation of playing skills of the future music teacher in the process of his instrumental training; we reveal the principal directions in this sphere, such as: play by ear, reading from the paper, transposition, accompaniment selection.

Key words: pedagogical activity, instrumental training, performance, creative activity.

Отримано: 5.09.2008.

УДК 159.955:343.102-057.36

О.А. Левенець

Особливості професійної спрямованості працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ

Автор звертає увагу на складність та суперечливість професійних функцій працівників міліції, зокрема працівників слідчих підрозділів. У статті досліджено типи їх професійної спрямованості як передумови ефективного розвитку вмінь, необхідних для успішного виконання діяльності.

Ключові слова: суперечливість діяльності, професійні вміння, професійна спрямованість, типи діяльностей.

Автор обращает внимание на сложность и противоречивость профессиональных функций сотрудников милиции, в частности работников следственных подразделений. В статье исследуются типы их профессиональной направленности как предпосылки эффективного развития умений, необходимых для успешного выполнения деятельности.

Ключевые слова: противоречивость деятельности, профессиональные умения, профессиональная направленность, типы деятельности.

Більшість професій системи органів внутрішніх справ характеризуються складністю професійних завдань, бага-

тофункціональністю обов'язків, різноманітністю соціальних відносин.

Важливою характеристикою й малодослідженим явищем є суперечливість правоохоронної діяльності. Про цей факт вперше зазначив О.М. Столяренко при розгляді питання психологічної підготовки особового складу працівників органів внутрішніх справ [5, С. 19]. Більш глибоко дану проблему проаналізував В.С. Медведєв. Автор зазначає, що сутність цієї суперечливості полягає в тому, що кожен працівник ОВС у рамках своєї діяльності повинен вирішувати складні дилеми. Це, з одного боку, віра, впевненість у порядності людей, з іншого – розгляд їх як потенційних правопорушників; далі, співчуття, жалість, незручність та необхідність застосування фізичного впливу, спеціальних засобів; об'єктивність, незалежність, слідування тільки фактам при прийнятті рішень – урахування суспільної думки, думки референтних груп, соціальних і особистих наслідків своїх дій; здійснення правомірного психологічного впливу – запобігання негативному психологічному впливу об'єктів діяльності та деякі інші [4, С. 190]. Як видно із вищевказаного, складність діяльності працівників міліції значною мірою пов'язана з необхідністю повсякчасного морального вибору, що несе додаткове психоемоційне навантаження при виконанні професійних завдань. Водночас, вона має й інші суперечності, які пояснюються багатофункціональністю обов'язків персоналу органів внутрішніх справ, що потребує від працівників зовсім різних, а іноді протилежних, професійно важливих якостей. У зв'язку з цим постає питання: які функції той чи інший працівник може виконувати найбільш ефективно, а які потребують від нього додаткових зусиль щодо засвоєння відповідних професійно-важливих умінь?

Отже, мета нашого дослідження – з'ясувати особливості професійної спрямованості працівників слідчих підрозділів як передумови успішного розвитку певних професійних вмінь.

Завдання – розглянути складності та суперечливості професійних функцій працівників слідчих підрозділів з позицій системності психічних явищ; дослідити типи їх професійної спрямованості; визначити, які вміння матимуть найбільшу дієвість при виконанні службових завдань, а які вимагатимуть від особистості працівника значно більших часових та енергетичних зусиль.

З позицій системності правоохоронну діяльність розглядають філософи, юридичні психологи, юристи В.Г. Андросюк, В.І. Барко, В.Л. Васильєв, Л.І. Казміренко, М.В. Костицький, О.Є. Маноха, В.С. Медведєв, Л.І. Мороз, О.М. Морозов, В.М. Синьов, О.М. Столяренко, Г.О. Юхновець, С.І. Яковенко та багато інших провідних науковців.

Г.В. Суходольський твердить, що психологічно адекватними за змістом будуть лише ті описи діяльності, в яких не розривається діалектична єдність внутрішньої психічної й зовнішньої практичної діяльності, а навпаки, експлікуються взаємозв'язки і взаємозалежності між ними [С. 38]. У фундаментальних працях багатьох авторів (Л.І. Божович, В.С. Мерліна, К.К. Платонова та ін.) переконливо доводиться, що системоутворюючим фактором особистості є спрямованість, яка характеризується ієрархією домінуючих потреб і мотивів. Варто зауважити, що хоча професійні вміння мають складну організацію, провідного значення у його структурі набувають спрямовуючі компоненти (мотивація, цілепокладання, інтереси тощо). Даний факт є важливим для нашого дослідження особливостей розвитку професійних умінь.

Дотримуючись концепції діалектичної єдності внутрішньої психічної й зовнішньої практичної діяльності, наше дослідження ми зосередили на комплексному аналізі професійного середовища, психологічних особливостях і вміннях працівників міліції та їх професійної спрямованості.

Відповідно до класифікації Є.О. Клімова, за об'єктом діяльності, професія правоохоронця відноситься до типу "людина-людина" [2]. Але на наш погляд, це узагальнення є надто спрощеним, адже, як показало дослідження професійних функцій, діяльність працівників міліції дуже різноманітна й складна [3]. Цей фактор зумовив пошук методик, які б дали змогу більш повно відобразити взаємозв'язок психологічних особливостей працівників міліції та діяльності, яку вони виконують.

Найбільш адекватною, на нашу думку, методикою дослідження, яка поєднує теорію особистості з теорією вибору професії, є методика Дж. Голланда [8]. Відповідно до концепції автора, професійна задоволеність, успішність, усталеність людини залежить від відповідності типу особистості типу професійного середовища, яке вона обрала для своєї діяльності.

Дж. Голланд доводить, що люди прагнуть опанувати ту професію, яка найбільше дає їм змогу реалізувати свої схильності, інтереси, цілі, здібності тощо. З іншого боку, професія “вабить” до себе людей певного психологічного складу, а також висуває певні вимоги до професіонала. В ідеалі особистість повністю реалізує себе в обраній професії, а важлива для суспільства професійна діяльність виконується зацікавленими, здібними й відданими їй працівниками. Отже, формується специфічне професійне середовище, яке представляє собою поєднання певної професійної діяльності й професійного колективу, який має загальні цілі, проблеми, завдання, субкультуру тощо.

Відповідно до теорії Дж. Голланда, типи професійної спрямованості та професійного середовища можна поділити на такі:

1. Реалістичний тип, спрямований на конкретні об’єкти та їх практичне використання. Для виконання робіт потрібні вправність, рухливість, наполегливість, фізична сила.
2. Соціальний тип вимагає вміння добре пристосовуватись, хороших вербальних здібностей, вміння переконувати, впливати на людей, розбиратися в їх поведінці. Соціальне професійне середовище передбачає наявність широкого спектру комунікативних вмінь, емпатії, толерантності.
3. Конвенційний тип особистості віддає перевагу чітко структурованій діяльності, яка ґрунтується із правил, законів, нормативів тощо. Конвенційне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що вимагають здібностей до обробки конкретної рутинної інформації.
4. Інтелектуальний тип, спрямований на розумову працю. Інтелектуальне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, які передбачають активність процесів мислення.
5. Підприємницький тип вибирає цілі, цінності й завдання, які дають йому змогу проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність, домінантність, реалізувати любов до пригод. Підприємницьке професійне середовище характеризується виконанням завдань різного ха-

рактеру, що вимагають особистої ініціативи, вміння керувати, соціальних навичок.

6. Артистичний тип особистості при взаємодії з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію та уяву. Йому притаманні складні погляди на життя, гнучкість, креативність, незалежність рішень. Артистичне професійне середовище характеризується вирішенням проблем і завдань, що потребують художнього смаку, фантазії, інтуїції.

Діяльність слідчого – найбільш яскравий приклад поєднання різних професійних функцій та типів професійного середовища.

В основі професіограми слідчого лежить пошукова та реконструктивна діяльність, які потребують широкого спектру інформаційно-пошукових умінь. Їх сутність полягає у виокремленні кримінально важливої інформації, яка у подальшому дасть можливість реконструювати події злочину. Особливо важливу роль має професійна спостережливість. Психологічні аспекти пошуку інформації визначили В.Г. Андросюк, В.Л. Васильєв, М.І. Єнікєєв, О.М. Столяренко. Авторами доведено, що на ранніх стадіях розслідування при аналізі вихідної інформації часто неможливо однозначно прийняти рішення, так як аналіз і синтез протікають у гіпотетичній, інтуїтивній формі. У відтворенні розумових спроб і наступній обробці версій велике значення мають інтуїція та уява.

Як ми вже зазначали, уява на основі синтезу отриманої інформації і професійного досвіду створює моделі (версії) минулої події, які зіставляються з усіма зібраними доказами. Інтуїтивний процес виражається у комплексному підході при аналізі інформативних орієнтирів пошуку. В образних схемах фіксуються головні компоненти події, що призводить до більш високого рівня узагальнення інформації. Одночасно відбувається процес пошуку інформації, яка може підтвердити або відкинути створені віртуальні інформаційні моделі. У разі невдачі цикл пошуку повторюється, у фокус дослідження беруться інші наявні елементи інформації, будуються нові версії.

Провідне значення в діяльності слідчого має група інформаційно-перетворюючих умінь. Можна вважати, що без якісної фіксації інформації попередня робота слідчого втрачає будь-

який сенс. Всю отриману професійно важливу інформацію після ретельного опрацювання слідчий фіксує в передбачених законом формах: протоколах, постановках тощо, які повинні повністю відповідати вимогам процесуального закону за зовнішнім оформленням та змістом. У сучасних умовах існує значне розмаїття технічних засобів, які слідчий може використати для фіксації інформації, що додатково потребує вміння користуватися ними.

Комунікативна сторона діяльності пов'язана з діловим спілкуванням та з умінням отримувати інформацію у процесі спілкування. Важливим умінням у цьому аспекті є вміння керувати процесом комунікації часто в умовах протидії зацікавлених осіб. Досвідчені слідчі свідомо або інтуїтивно застосовують певні стратегії та тактичні прийоми спілкування, залежно від психологічних особливостей людини, що потребує від нього проникливості, навичок візуальної діагностики, рефлексивного слухання, вміння ставити запитання, інтерпретувати повідомлення тощо.

Організаційна діяльність слідчого залежить від групи комунікативних умінь, що пов'язані з діловим спілкуванням. Організаційні уміння висувають значні вимоги як до самоорганізації слідчого, так і до його вмінь як керівника, лідера, організатора. Слідчий повинен уміти прийняти рішення щодо складу слідчої групи, швидко згуртувати й організувати всіх людей, які задіяні у слідчому процесі. Складність організаційної роботи слідчого полягає у необхідності одночасно визначити завдання кожного учасника розслідування й спрямувати зусилля всього колективу, який складається з працівників оперативної групи, експертів, свідків та інших, скоординувати їх дії та йти до наміченої мети – розкриття злочину. Але, на жаль, як відмічає В.Л. Васильєв, цими організаторськими здібностями володіють далеко не всі слідчі [1, С. 217]. Цей факт говорить про те, що у навчальному процесі вкрай необхідні навчальні технології, які б сприяли розвитку організаційних умінь, навчали майбутніх слідчих працювати в команді, формували в них лідерські якості.

Аналіз особливостей професійної спрямованості слідчих показав певну розмаїтість психологічних профілів цієї групи досліджуваних. Найбільшу кількість (48 %) склали працівники, які схильні до конвенційних типів діяльності, де

необхідними якостями особистості є ретельність, пунктуальність, педантичність. Психологічно комфортною для цього типу працівників є рутинна обробка інформації та її фіксація: записування, друкування тощо. Інформаційно-пошукові вміння ця група досліджуваних вважає найбільш актуальними для професії слідчого.

Іншу підгрупу утворюють працівники, які обрали найбільшу кількість професій підприємницького типу. Реалізувати себе в діяльності, яка вимагає активності, лідерських якостей, ризикованості, кмітливості, виявило бажання 33% слідчих. Характерним для цієї групи є поєднання підприємницького типу з соціальним. Група має певну схожість з психологічно-професійним профілем працівників оперативних підрозділів.

Практика показує, що для розкриття злочинів важливою є ефективна взаємодія слідчих дій з оперативно-розшуковими заходами, що є поясненням цього феномену. Але для підприємницького типу слідчих характерною є також наявність значної кількості виборів професій конвенційного типу (на відміну від оперативників, де цей тип поєднується переважно із соціальним), тобто слідчі спроможні поєднувати активність з ретельністю. Можна сказати, що професія слідчого – це конвенційно-підприємницька діяльність.

Найменшу кількість балів у сумарному підсумку отримали професії реалістичного типу. Близько 37% відсотків опитаних слідчих не вважають таку діяльність для себе цікавою.

У слідчих конвенційний тип має негативну кореляцію із соціальними типами професій. Водночас, ні один із цієї підгрупи опитаних не вважає, що професії соціальної спрямованості є для них неприйнятними. У загальному рейтингу респонденти-слідчі з цієї підгрупи віддали соціальним професіям середні бали. Майже такі ж показники мають професії художнього типу. Ще одна група респондентів, до якої увійшло близько 12 % опитаних, віддали перевагу інтелектуальним типам діяльності. Характерним для цієї групи є те, що на другому місці у їх професійних виборах знаходиться діяльність підприємницького типу. Такий збіг професійних типів є унікальним, адже поєднання абстрактного й практичного мислення свідчить про значні інтелектуальні здібності, які слідчий може реалізувати при розслідуванні складних злочинів.

Таблиця 1

Типи професійної спрямованості слідчих

Тип	Уміння, які мають позитивний прогноз успішності у діяльності	Уміння, які потребують додаткових часових та енергетичних зусиль щодо їх розвитку
конвенційний	Робота з документацією, уміння обробляти значний обсяг професійно важливої інформації	Комунікативні вміння, які передбачають соціальну активність. Організаційні вміння, які пов'язані з реалізацією владних повноважень
соціальний	Уміння встановлення, припинення, збереження контакту, а також управління поведінкою оточуючих	Уміння, які потребують копіткої, рутинної обробки інформації, посидючості
підприємницький	Організаційні вміння, пов'язані з реалізацією лідерських якостей, уміння розбиратися в мотивах поведінки різних людей та впливати на них	Уміння, які вимагають великої концентрації уваги, посидючості, копіткої праці й значних інтелектуальних зусиль у діяльності, яка має неконкретний характер
інтелектуальний	Уміння, пов'язані з вирішенням складних інтелектуальних завдань	Організаційні вміння, які пов'язані з реалізацією владних повноважень

Отже, аналіз проведеного дослідження дає змогу пересвідчитись, що для професійної спрямованості слідчих є характерним розмаїття їх психологічних профілів, а структурний ансамбль професійних умінь пов'язаний з особливостями їх професійної спрямованості.

На основі отриманих даних можна будувати прогноз успішності функціонування певних професійних умінь працівників слідчих підрозділів у діяльності. Так, результати опитування свідчать, що, наприклад, у слідчих інтелектуального типу професійної спрямованості існують значні усклад-

нення в групі управлінських умінь. Натомість підприємницькому типу бракує вмінь, які вимагають великої концентрації уваги, ретельності, кропіткої праці, посидючості й значних інтелектуальних зусиль, що говорить про необхідність більш тривалого навчання та рефлексивного самоаналізу.

Цей факт можна пояснити тим, що кожен тип професійної спрямованості ґрунтується на певних психологічних властивостях суб'єкта діяльності, а також бажанням людини увійти в певне професійне середовище й саме в ньому реалізувати себе. Можна вважати, що загальним для працівників слідчих підрозділів є прагнення з'ясувати істину у ході розслідування, але як буде це робити кожен працівник, залежить від його особистісних особливостей, професійно важливих якостей тощо.

Як ми зазначали, найбільш утрудненим для адаптації працівників слідчих підрозділів виявився реалістичний тип середовища, який вимагає спритності, фізичних зусиль, а також характеризується конкретністю професійних завдань.

Отже, індивідуальний стиль професіоналізації, який цілком залежить від успішності процесу формування професійних умінь, ґрунтується на професійній спрямованості слідчих, яка зумовлена як специфічними інтересами, так і певними особистісними якостями.

Саме професійна спрямованість, яка у процесі розвитку особистості сформувалася на основі потреб, інтересів, переконань, є підґрунтям для засвоєння різноманітних професійних умінь працівників міліції, зокрема професійно-психологічних.

На основі отриманих даних щодо професійної спрямованості суб'єкта діяльності можна здійснити прогноз стосовно успішності засвоєння певних професійно-психологічних умінь.

Отже, аналіз проведеного дослідження дає змогу пере-свідчитись, що для професійної спрямованості слідчих є характерним значне розмаїття профілів професійної спрямованості. Це говорить як про значну кількість видів діяльностей, яку виконують працівники слідчих підрозділів, так й про складне поєднання особистісних факторів у структурі особистості слідчого.

Ресурсні можливості розвитку професійних умінь правоохоронців забезпечуються особистісними якостями, які мають певний кореляційний зв'язок із професійною спрямованістю, що є цікавою темою для подальших досліджень. Можна вважати, що професійна спрямованість – це особистісний

дескриптор суб'єкта (О.Г. Шмелев), який дає складне визначення його особливостей і проявів, а також уявлення про його професійні вміння або певну здатність до їх розвитку [7].

Список використаних джерел

1. Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л.Васильев – 3-е изд. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 624 с.
2. Климов Е.А. Введение в психологию труда: Учебник для вузов / Климов Е.А.. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 224 с.
3. Левенець О.А. Професійні вміння у структурі діяльності працівників органів внутрішніх справ / Левенець Олена Анатоліївна // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень / За заг. ред. А.А.Музики. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – С. 611-618.
4. Медведев В.С. Психология профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел. Дис... док. псих. наук: 19.00.06 / Владимир Степанович Медведев. Киевский институт внутренних дел при национальной академии внутренних дел Украины. – К., 1999. – 412 с.
5. Столяренко А.М. Психологическая подготовка личного состава органов внутренних дел / Столяренко А.М. – М.: Академия МВД СССР, 1987. – 70 с.
6. Суходольский Г.В. Основы психологической теории деятельности / Суходольский Г.В. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 168 с.
7. Шмелев А.Г. Психодиагностика личностных черт / Шмелев А.Г. – СПб.: Речь, 2002. – 480 с.
8. Holland J.L. Explorations of a theory of vocational choice // Journal of Applied Psychology. 1989. U. 52. N 1.

The author pays attention to the complication and contradiction of professional functions of the workers of militia, in particular workers of committee of inquiry. The article envisages the types of their professional orientation as pre-conditions of effective development of abilities, necessary for successful implementation of activity.

Key words: contradiction of activity, professional abilities, professional orientation, types of activities.

Отримано: 10.09.2008.